

**PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM, KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
REGIONÁLIS POLITIKA ÉS GAZDASÁGTAN DOKTORI ISKOLA**

ISKOLAVEZETŐ: DR. BUDAY-SÁNTHA ATTILA

**A területi tervezés elméleti alapjai
és alkalmazásának feltételei Romániában c.**

doktori értekezés tézisei

Készítette:
Csák László

Témavezető:
Dr. Faragó László

Pécs, 2011

Tartalomjegyzék

1. A kutatás célja.....	3
2. Hipotézisek	5
3. Kutatási módszerek.....	6
4. A kutatás szerkezete.....	8
5. Kutatási eredmények.....	12
6. További kutatási irányok.....	25
Irodalomjegyzék	28
A szerző témához kapcsolódó publikációi.....	30

1. A kutatás célja

A disszertáció eredeti célkitűzése az volt, hogy a vidékies, periférikus terekben megvalósítható területi tervezés elméleti, szakirodalmi és gyakorlati megalapozottságú kontextusba helyezésére tegyen kísérletet. Ugyanakkor a vizsgálat elvégzése során feltárultak újabb horizontok, melyek általánosabb szinten is következtetésekre vezettek, azaz a területi tervezés paradigmájának sajátos vonásaira, az új tagállamokban, különösen Romániában a területi tervezéssel ellentétes vagy azzal párhuzamos folyamatokra is lehetőség nyílt így rámutatni. Bár gyakorlati tapasztalatom elsősorban a kisvárosok által meghatározott vidékies terekre vonatkozik, az elméleti elemzések, a szakirodalom és a tagállami szakpolitikai környezet elemzése alapján ennél a területi szintnél általánosabb következtetések megfogalmazására is lehetőség adódik.

A disszertáció szemléleti közege a területi tervezés: abban az értelemben, amit a kortárs tervezésemélet „*spatial planning*”-nek nevez, szemben az úgynevezett „*territorial planning*” nézőpontjával (Faludi, 2010a és 2010b). Maga a területi tervezés a magyar szakirodalomban kevésbé definiált és behatárolt. Nem egyszerűen a területfejlesztés, a városfejlesztés, a vidékfejlesztés vagy a regionális fejlesztés gyakorlati alkalmazásához szükséges tervezési folyamat egészének rendszeréről van itt szó, hanem egy sajátos nézőpontról, mely az angolszász hagyományban erősebben kötődik a „*regional studies*” irányvonalához, mint a „*regional sciences*” (Cruz, 2010) paradigmájához. A tudományosság nézőpontja mint természettudományos mintát követő, igazságértékét az egzakt tudományokhoz viszonyító rendszer ebben az értelemben alternatívája a sokkal inkább társadalomtudományi jellegű, filozófiai, társadalomelméleti, kommunikációs és társadalmi tereket értelmező „*studies*” jellegű megközelítésnek.

A regionális tanulmányok gyökerei az angolszász baloldali, korábban akár marxista irányzatokból is táplálkozó szemléletből indulnak ki, melyeket a Frankfurti Iskola néven ismert filozófiai csoport (Horkheimer, Adorno, Marcuse, Habermas) is jelentős mértékben meghatároz. A kapitalista társadalom 20. századi nyugati (nem kommunista) kritikájának alapműve, az *Egydimenziós ember* (Marcuse, 1964) is ott található ennek az iránynak a háttérében és jelen disszertáció szemléleti keretéhez is közvetlenül hozzátartozik. Mindezek mellett meghatározó természetesen a posztmodern hagyomány is, illetve a szociológiai, antropológiai és társadalmi-

kommunikációs eszközök alkalmazása. Természetesen, ebben a vonatkozásban a közgazdaságtani alapok is nélkülözhetetlenek.

A regionális tanulmányok ebben az értelemben a területi tervezés tágabb elméleti keretét is adják. Ahogy Faludi (2010b) megállapítja, többet jelent ez a gyakorlat vonatkozásában is, mint a területfejlesztés, a kohéziós politika, a területi kohézió vagy akár a helyalapú (*place based*) kohéziós politika (Barca, 2009) alkalmazása. A területi tervezés gyakorlata a nagyrégiós stratégiák (Balti tengeri, Duna) és a tagállami szakpolitikák egyre erősödő, közös tanulási folyamatot is jelentő harmonizációja (ESDP, TA, Lipcsei Charta) valójában az európai integráció politikatudomány számára is meglepően sikeres új irányát határozza meg, ami nemcsak a tagállamokon belüli, de a tagállamok közötti és az EU intézményi, szervezeti egységei közötti új együttműködési, kommunikációs stílus hagyományának kialakítását rejti magában.

A kutatás célja, hogy megvizsgáljam a területi tervezés mint aktuális területi cselekvést megalapozó tervezési folyamat alkalmazásának lehetőségeit Romániában. Tekintettel arra, hogy a területi tervezés térszemlélete nem explicit a szakirodalomban, arra is ki kellett térnem, hogy milyen térfogalom áll a szemlélet háttérében. A disszertáció következtetései kritikusak, ami a tagállami és helyi tervezési folyamatokat illeti, azonban a kritika nem öncél: a feladat a területi tervezés jelenlegi feltételrendszerének részletes leírása, s ennek alapján az adott paradigma diskurzusa szempontjából megfelelőbbnek tekinthető helyzethez hozzájáruló, területi tudatossággal (*spatially conscious*) megfogalmazott komplex kezelési megoldások felvázolása. A sajátos nézőpont abból a törekvésekből adódik, hogy a területi tervezés (*spatial planning*), a területfejlesztés (*aménagement du territoire*), az urbanisztika és a regionális tervezés (*urban and regional planning*), a regionális gazdaságtan (*new economical geography* és *regional sciences*) határmezsgyéjén egyensúlyoznak, keresve azokat a gondolatokat mindezekben a diskurzusokban, amelyek a speciális romániai országos és helyi tervezési kontextusban is relevánsnak mutatkoznak.

2. Hipotézisek

A disszertációban bemutatott elemzést összefoglalva, a kutatás céljaival összefüggésben, az alábbi munkahipotézisek igazolására vállalkoztam:

H1: A területi tervezés (*spatial planning*) gyakorlatában újszerű térfogalmat kell alkalmazni, ami egy olyan sajátos társadalmilag konstituált tér, amelynek értelmezéséhez nem ad elégséges eszközöket a pusztán fizikai eredetű megközelítés.

H2: Románia mint tagállam esetében az uniós szakpolitikák és a területi tervezés, valamint ezek megvalósítása deficiens módon történik, mivel a centralizált államberendezkedése nem képes a területi irányítás szükséges gyakorlatának alkalmazására.

H3: A helyi, kistérségi vagy megyei szinteken megjelenő területi cselekvéssel kapcsolatos szakpolitika-alkotás és a területi tervezés nemcsak a helyi szűk keresztmetszetekből adódóan problematikus, hanem közvetített módon a tagállami szinten beazonosítható deficiens működések is az okok között keresendők, ezek nélkül a helyi szintű problémák kezelése nem megoldható.

H4: A helyi szinteken megvalósuló területi tervezés eredményességének meghatározásakor figyelembe kell venni a tervezés során a közös tanulási folyamat révén felhalmozódó kompetenciákat, amennyiben hozzájárulnak a területi tőke gyarapodásához, és így közvetve elősegítik a későbbi területi cselekvések megfogalmazásának és megvalósításának sikerességét.

H5: A tagállami és helyi szintű negatív területi folyamatok feltárásához szükség van a területi kormányzási rendszer minőségi szempontokat is figyelembe vevő modellezésére, és a modell alapján megfogalmazhatóvá válnak a területi cselekvés sikerességéhez hozzájáruló megoldások.

3. Kutatási módszerek

Doktori értekezés esetében különös figyelmet kell szentelni a hipotézisek igazolásának és a téma kifejtésére alkalmas módszerek meghatározásának. Jelen disszertáció esetében a téma meglehetősen komplex, ezért a dolgozat szerkezetének módszeres kidolgozása során az angolszász gyakorlatban bevett eljárás mellett döntöttem, amennyiben elméleti felvezetés és szakpolitikai áttekintést követően saját tervezési gyakorlati tapasztalatokkal is alátámasztom a hipotéziseket. Ugyanakkor a szerkezetet meghatározó módszer eltérést mutat az angolszász gyakorlattól, amennyiben az elméleti kérdések tisztázásának meglehetősen hangsúlyt igyekeztem szánni.

Az első elméleti fejezet egyúttal kísérleti eljárásnak is tekinthető, mivel itt Jan Patočka cseh filozófus „nyitott filozófia” (Patočka, 2001) fogalmának gyakorlatba ültetéséről van szó: a nyitott filozófia lényege, hogy a filozófiai szemlélet és a filozófiatörténet eredményeit úgy kell alkalmazni más tudományterületeken, hogy segítségül szolgáljanak a pontos fogalmi háttér kialakításában, s ugyanakkor hozzájáruljanak a szaktudományok önértésének javításához, különös tekintettel az egyes tudományterületek „értelmességének” bemutatásához. A filozófiai eszközöket alkalmazó fejezet sajátossága, hogy Platón, Husserl, Gadamer vagy akár Kant nem a térre vonatkozó kijelentéseit úgy használom fel, hogy a területi tervezés térszemléletének értelmezését gazdagító és elmélyítő eredményekhez vezessenek.

A dolgozat módszertani jellemzője továbbá a posztmodern szemlélet vállalása, legalábbis azokon a területeken, ahol erre lehetőség kínálkozott. Így jellemzően ez a szemlélet vezeti a területfejlesztésről, szakpolitikákról szóló összefoglaló elemzéseket, ugyanakkor, ahogy arra a kortárs tervezésemélet is rámutat (Faragó, 2005), a döntéshozatal, a céltételezés vagy maga a tervezés eleve nem posztmodern jellegű, amennyiben a sok lehetőség közül egy kerül kiválasztásra és megvalósításra. A múltbeli folyamatok ugyanis nem történhetnek meg másként: múltbeliségüknek ez alapkövetkezménye. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy posztmodern nézőpontból a folyamatok értékelése és értelmezése határozottan többértékű és plurális lehet, és ezzel a kiegészítéssel – melyre több helyen is felhívom a figyelmet – kell értelmezni helyenként normatív megállapításaimat, melyektől azonban gyakorló tervező aligha tekinthet el.

Ez a belső ellentmondás valójában a kortárs posztmodern tervezés sajátja is, amit részben meghalad a kollaboratív tervezés, az új területi tervezés paradigmája, amennyiben az ésszerűsége, a jelentésre és a döntési kényszerre

hivatkozva félreteszi a kérdést, azonban nem oldja meg azt. Megjegyzem, az építészet, a tájépítészet esetében ez az ellentmondás nem igazán tűnik relevánsnak. Elég, ha a számos posztmodern park és épület példájára hivatkozunk. Ahogy a posztmodern épülettől nem várja el senki, hogy más fizikai törvények szerint működjön a statikája, mint más épületeké, ugyanúgy nem várható el meglátásom szerint a közgazdasági és tervezési gyakorlattól, hogy eltekintsen posztmodern korunkban a rögzítettségtől, azaz a céltételezéstől, a stratégiai szemlélettől és bizonyos fokú normativitástól. Ennek alapján dolgozatomban hagyományosnak tekinthető eszközök alkalmazása van túlsúlyban, mint amilyen a modellalkotás, az idősoros elemzés, az esettanulmány vagy a dokumentumelemzés. A disszertáció elsősorban a következő módszereket alkalmazza:

Közvetlen módszerek és források:

- i. A területi tervezésben megjelenő térfogalom filozófiai eszközökkel történő kidolgozása.
- ii. Angolszász, francia, román, magyar és EU-s területi tervezési, területfejlesztési, területrendezési és részben urbanisztikai szakirodalom feldolgozása, elemzése.
- iii. Az EU és Románia egyes szakpolitikai és tervdokumentumainak elemzése, elsősorban a policy elemzés módszerének alkalmazásával, és adott esetben térképvázlatokkal való megjelenítése.
- iv. Egyes területi egységek (Románia, Hargita megye, kistérségek) térszerkezeti elemzése és térképvázlatokkal való szemléltetése.
- v. A 2006-2010-es időszakban szerzett t tervezési tapasztalatok, esettanulmányok, bemutatása.
- vi. Modellalkotás a területi értelemben vett kormányzási terep fogalmának kidolgozásához.

Közvetett módszerek és források:

- i. A 2005-2010-es időszakban elvégzett szekunder adatfeldolgozások és elemzések egyes eredményeinek felhasználása, kizárólag a lektorált szaklapokban magyarul vagy angolul publikált eredményekre szorítkozva.
- ii. A 2006-2010-es időszakban végzett községi, városi, kistérségi és megyei szintű, tervezéshez szükséges elemzések, primér adatfeldolgozások egyes eredményeinek felhasználása.

4. A kutatás szerkezete

Disszertációmban az általános, elméleti megfontolások tisztázását követően térek rá a tervezésemélet egyes aktuális kérdéseinek vizsgálatára, majd ezt követően megkísérlem értelmezni a kisvárosok által meghatározott terekre vonatkozó értelmezési lehetőségeket, felvetve a szakpolitikai keret kérdését is. Kitérek a versenyképesség vagy területfejlesztés látszólagos belső ellentmondására, a fejlesztési pólusok és klaszterek értelmezésére és a területi tervezés gyakorlatát elemző munkákban is kimutatható belső feszültségre, mely talán a posztmodernnek is nevezhető módszerek kimunkáltságának hiányára vezethetők vissza. Ezt követően mintegy objektívet cserélve a tagállami szint bemutatására vállalkozom, ismertetve a román területrendezési, területfejlesztési és regionális fejlesztési gyakorlat jogszabályi és politikai környezetét, beleértve az uniós Alapok romániai felhasználásának számos aggályokra okot adó kérdését is. A román helyzet ismertetését követően immár a nagyító kerül elő és konkrét tervezési tapasztalatokra támaszkodó esettanulmányok alapján mutatom be az alkalmazás és megvalósítás nehézségeit.

A disszertáció *A területi tervezés elméleti alapjai* című fejezetében kísérletet teszek a tervezésemélet és a területfejlesztés értelmezési horizontjának egyik alapkérdésének kifejtésére, azaz a területi tervezésben alkalmazott koherens térfogalom kontextusba helyezésére teszek kísérletet. A próbálkozás sajátossága, hogy a filozófiai vagy természettudományos térfogalmak ismertetésére csak részben utalok, hiszen ezek bemutatását más kutatók már megfelelő mélységben elvégezték (Faragó, 2005; Nemes Nagy, 2009). Ugyanígy nem térek ki a földrajztudományokban és a térgazdaságtanban használatos térfogalom bemutatására, az előbbihez hasonló okokból (Benedek, 2000). Vállalkozásom azt a célt szolgálja, hogy fogalmi szintre hozzam azt a térfogalmat, amely a kortárs angolszász diskurzusban implicit módon jelenik meg, s aminek jellemzően csak gyakorlati következményeivel és szemléleti oldalával foglalkoznak a szerzők (Davoudi, 2009).

Az első elemzésnek kiemelt célja, hogy eljussak a sajátos térfogalom szükséges mértékben absztrakt, de a gyakorlathoz köthető leírásához. Rámutatok a tér határokkal való rögzített elválaszthatóságának ellentmondására, és a bemutatom a térben rejlő szabadságot, az emberi tér és az értelmes, értelemmel telített teret, mint életvilágot.

Ebből kiindulva a következő részében rátérek a tervezéseméleti összefüggésekkel való összehangolhatóságra. Jellemzően a jelentősebb tervezéseméleti munkákra támaszkodom, azok megállapításait az első szakaszban feltárt értelemben is újrafogalmazva. A tervezéseméleti részt a területfejlesztési diskurzus bemutatása követi, több tagállam és az EU szintjéről is megvilágítva azt. A területfejlesztési diskurzus sajátos belső optikája, hogy a diskurzus olyan elemeit, mint amilyenek az ESPON elemzések vagy a kortárs angolszász és francia megközelítések a szokásos nagyvárosi terek és régiók helyett a kisvárosok által meghatározott vidékies terek felől is értelmezem. Azaz a regionális fejlesztés élcsapata helyett a kohézió megteremtése és a társadalmi igazságosság szempontjából is lényeges *hinterlandok*, a hátsószeg szempontjait is követem. Az első fejezet második részének eredménye a funkcionális városi övezetek kitüntetett tér-alapegységként való felmutatása és továbbra is fényképészetből vett hasonlattal élve a területfejlesztési diskurzuson belül a mélységélesség átállítása, a sajátosan kisvárosi-vidéki *hinterlandok* vagy perifériák bemutatása.

A *Tervezési környezet Romániában* című fejezetben a tagállami területrendezési, urbanisztikai, terület- és regionális fejlesztési keretek bemutatásán túl számos, az elmúlt öt évben végzett kutatásom eredményét is összegzem. Mindezek a kutatási eredmények magyar és angol nyelvű lektorált szaklapokban korábban publikálásra kerültek. A kutatások itt elsősorban a román városhálózatra és a kisvárosi szerkezet dinamikájára, a román regionális fejlesztési gyakorlat egyes alapfeltételeire, valamint a visegrádi országok és Románia, azaz Lengyelország, a Cseh Köztársaság, Szlovákia és Magyarország jelen programozási időszakban megvalósuló operatív programjainak, elsősorban is a regionális operatív programok és a regionális különbségek, a régiók fejlődésére vonatkozó főbb mutatók komparatív elemzésére vonatkoztak. Ebben a részben részletesen ismertetem a román területrendezési rendszer településhálózati és közlekedéspolitikai összefüggéseit is, csakúgy, mint a nyilvánosságra, a területi irányításra és a társadalmi részvételre vonatkozó szabályrendszereket és gyakorlatot, gyakran kritikával is illetve azokat. A tagállami szintre is érvényes állítások megfogalmazása érdekében kitérek egyes konkrét tervdokumentumok összevetésére is, elsősorban Maros megyei példákon keresztül.

A román helyzet értékeléséhez természetesen nem lehet elegendő a korábban bemutatott EU-s és nyugati diskurzusok alkalmazása, a jogszabályi környezet és gyakorlat leírása vagy a dokumentumok szükséges mértékben elvégzett összevetése, hanem szükséges a román szakirodalom fontosabb

szövegeinek feldolgozása is. Ezen a téren kifejezett optimizmusra ad okot, hogy román szakirodalomban 2004-2006-tól nem csak olyan tanulmányok születettek, amelyek meglehetősen formálisan alkalmazzák a területi tervezés egyes elemeit (Ilie, 2005; Balteanu, 2005; Vartanoff, 2008; Vrabete, 2008; Ileanu, 2009; Matei, 2009; Prisecaru, 2009, stb.), hanem olyanok is, amelyek számos kiváló, aktuális nézőpontot is felvetettek. (Benedek, 2006; Baleanu, 2007; Baragaoanu, 2009; Cojanu, 2009).

A regionális tanulmányok (*regional studies*) eredményei jóval előtte járnak a tagállam szakpolitikai gyakorlatának, így a *Tervezési környezet Romániában* című fejezet rész-következtései közt több megállapításra is lehetőség nyílik a regionális szűk keresztmetszetek bemutatására, különös tekintettel a tervezési és fejlesztési dokumentumok gyakran formális jellegére, a dokumentumok közti kapcsolatok minőségének magyarázatára és mindezek alapokaként a *government* és a *governance* nézőpontjai közti összeegyeztethetlenség bemutatására mint a regionális szűk keresztmetszetek kitüntetett alapokára. A megfogalmazott kritikai megállapítások súlyát növeli, hogy míg az EU és a területi tervezés elsősorban *governance*-jellegű megközelítéseket alkalmaz, addig a tagállam egyértelműen csak a normatív, rendezési jellegű, területi és partnerségi kérdésekben gyakran vak *government*-szerű szemléletben reagál, ily módon a kormányzás kormányzati jellegű adaptációja vagy mímélése meglehetősen kockázatokat rejt magában.

A disszertáció *Tervezési tapasztalatok* című fejezete mintegy széles látószögű objektívet alkalmaz, és közeli képet készít egy Románián belül kitüntetett terület egységről, azaz Csíkszereda municípium funkcionális városi övezetéről (*functional urban area*). Az adott – ESPON nomenklátúra szerinti – FUA egy olyan NUTS 3 szintű igazgatási egységben, megyében található, melynek kitüntetettségét Románián belül az adja, hogy egyetlen 100.000 lakosúnál nagyobb 2. rangú város vonzáskörzete sem érinti területét. A helyzetet tovább élezi, hogy az ESPON vizsgálataiban kisvárosi alsó szintként megjelenő 60.000 lakosú város sincs sem településhálózatán belül, sem annak közvetlen közelében. A megyét ebben a térszerveződési összefüggésben megkísérlem elhelyezni Románia településhálózatán belül és bemutatom egy korábbi, 2008-as kutatásunk alapján belső térszerkezetének sajátosságait is, megjelölve a megye térszerkezeti aleggységeit is, melyek egészében eltérnek a hagyományos, történelmi szerkezettől, vagy akár a tankönyvszerű város-vonzáskörzeti értelmezésekből adódó, a helyi sajátosságoktól eltekintő szerkezettől.

Esettanulmányokon keresztül kiemelten foglalkozom az adott FUA területi tervezésre vonatkozó nehézségeivel, az itt megvalósult (kistérségi) térszerveződések dinamikájával, a különböző stratégiai tervezési folyamatok eredményeivel, hibáival és nem explicit, nem közvetlen hatásaival, valamint a területi tervezés participációs gyakorlata látszólagos nehézségeinek megoldására alkalmazott gyakorlati eljárással, mely egy nehezen vizsgálható és így egyébként alig érvényesülő szempontrendszer, azaz a vidéki hátrányos helyzetű csoportok mobilitási igényeit teszi feltárhatóvá és a tervezésben kezelhetővé.

A harmadik fejezet kiemelt eredménye az esettanulmányok közvetlen tárgyán túlmutat, mivel az első két fejezetben bemutatott területi tervezési szemlélet felől közelítek a témákhoz. Így arra is lehetőségem van, hogy a tagállami szinten megfogalmazott regionális szűk-keresztmetszeteket ezen a szinten is beazonosítsam a kumulatív okság jelenségét. Ez a reciprok multiplikátor hatás azonban nem önmagában áll, amennyiben az adott szakasz másik kiemelt eredménye, hogy sikerül bemutatni a tanulási folyamatból származó nem közvetlen előnyöket is, mivel láthatóvá válik, hogy az egyébként nem sikeres vagy sokak által kudarcosnak tekintett tervezési folyamatok már rövid távon számos közvetett eredménnyel járna a területi tőke kommunikációs és partnerségi elemeinek felhalmozódása révén.

5. Kutatási eredmények

A disszertációban elvégzett elemzés eredményei meghaladják a feldolgozott elméleti és gyakorlati szempontok, a szakirodalom és az empirikus anyag következtetéseit, céljuk, hogy a hozzáférhető gyakorlati és elméleti alapok egyes mozzanatait megújított, egységes és koherens összefüggésbe helyezve láttassák. A disszertáció tézisei az alábbiak szerint foglalhatók össze:

Első tézis:

A területi tervezés és általában a területi és regionális tudományok szakirodalma a tér fogalmát nem fejt ki, ezért szükséges a területi tervezés alapkategóriáját, a teret pontosan meghatározni. Az eredmény annyiban újszerű, amennyiben a nyitott filozófia módszerét alkalmazva filozófiatörténeti összefüggésből értelmezett térfogalmat sikerült adni, amely összeegyeztethető a kortárs tervezésemleletek kommunikatív és posztmodern szempontjaival.

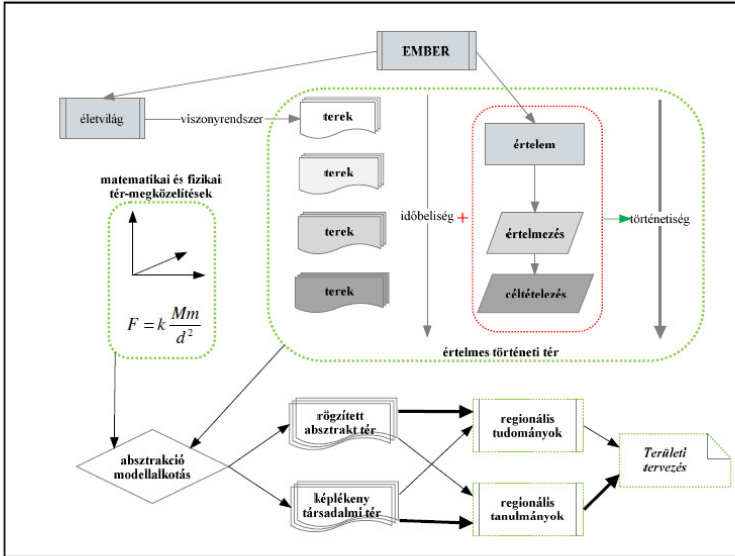
Fontos kiemelni, hogy az így részletezett, explicitté tett térfogalom olyan szakmai evidenciákat is megerősít, mint az alábbiak:

- a tér időben dinamikusan változó viszonyrendszer,
- a térlehatárolások, a határok időben változóak és ezért a tervezésben képlékenyként kezelendők,
- a területi tervezés terének alapegysége a funkcionális városi tér,
- a tér szerkezete jellemzően hálózati jellegű, melyben a csomópontok, áramlások, kapcsolatok a meghatározó jellegűek,
- a tér működésének folyamatait a kommunikációs megoldások hordozzák,
- a tér ideális szerkezete a policentrikus elrendezés, ami irányítási szempontból decentralizációt feltételez.

Hasonló kijelentések az elmúlt évtizedben számos szerzőnél megjelennek, ugyanakkor jelen disszertáció keretén belül az itt kifejtett elméleti igényű térfogalommal harmóniában, adott esetben abból levezethető módon jelennek meg. A területi tervezés tere ugyanis olyan viszonyrendszer, mely

- társadalmilag konstituált,
- történeti jellegű,
- értelmes, mely értelmesség az emberi értelemadás gesztusának köszönhető,
- alakítása az emberi céltételezés alapján történik.

1. ábra: Az értelmis történeti tér mint a területi tervezés alapkategóriája

Forrás: saját szerkesztés

Ezek alapján elkülöníthető a tér két megközelítése, azaz egyrészt a fizikalista-pozitívista térkezelés térfogalma, másrészt pedig a területi tervezés és a regionális tanulmányok térfogalma, mely figyelembe veszi a tér történeti, emberi jellegét. E kettős térértelmezés kérdését és a területi tervezés térfogalmát az 1. ábrán foglalom össze.

Az első hipotézis tehát igazoltnak tekinthető, és az első fejezet nem elméleti, hanem területfejlesztési diskurzus-elemzésen, szakpolitika-elemzésen alapuló szakaszai is megerősítik, hogy a területi tervezés esetében a kidolgozott térfogalom koherens módon alkalmazható, továbbá, hogy a kortárs területi tervezési diskurzus meghatározó módon azokkal a *messy* szempontokkal foglalkozik, melyektől a fizikalista-pozitívista megközelítések eltekintenek.

Azaz első tézisem (T1) így összegezhető: *A területi tervezés alapkategóriája a társadalmilag konstituált, értelmis, történeti tér, melynek vizsgálata során a hangsúly a kommunikációs hálózatok, a különböző szintű és jellegű kapcsolatok, csomópontok és áramlások feltárásán van, melyeket más, jellemzően társadalom-tudományi jellegű közgazdaságtani eszközökkel lehet leírni.*

Második tézis:

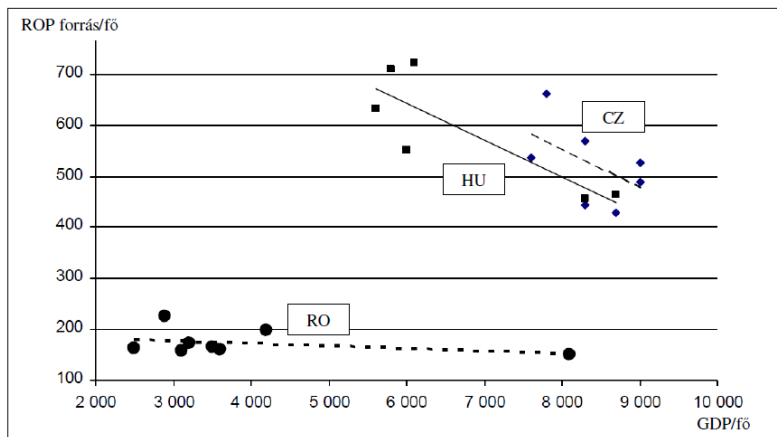
A disszertáció második fejezetében részletesen bemutatom a román területi tervezés feltételrendszerét, beleértve a területi irányítás kérdését is. Ennek alapján a román rendszer

- nem tartalmazza a „új kormányzás” típusú megközelítéseket;
- nem járul hozzá a térségi szerveződések megfelelő alakulásához;
- nem rendelkezik explicit területi jövőképpel, területpolitikával;
- még az úgynevezett hagyományos (rendezési jellegű) tervek sem általánosak;
- az egyes terv-típusok között a kapcsolat igen gyenge;
- az EU-s szakpolitikák alkalmazása jellemzően formális;
- a kedvezőtlen területi folyamatok befolyásolására Romániában nem készül racionális válasz.

Igen jellemző a román területpolitikára a Regionális Operatív Program, mely az egyes fejlesztési régiók saját fejlesztési terveit figyelmen kívül hagyva egységes, sematikus formában kezeli a regionális fejlesztés kérdését. Így különösen eltekint az igencsak eltérő regionális település-szerkezetől, a sajátos fejlesztési igényektől és lehetőségektől. A tengelyenkénti és tengelyeken belüli forrásmegosztást vizsgálva elmondható, hogy az is egységesen az adott régió súlyának megfelelően történik.

A 2. ábrán a Cseh Köztársaság, Magyarország és Románia kohéziós régióinak adatait ábrázoltam. A vízszintes tengelyen a 2005-ös GDP/fő érték szerepel, míg a függőlegesen a ROP forrás/fő érték. A kohéziós céloknak nyilván az felel meg, ha az adott ország régióit megjelenítő pontrendszerre illeszthető trend-görbe negatív meredekségű, ahogy az a cseh és a magyar esetben látható. Ugyanakkor Románia esetében ettől eltérő eredményt láthatunk, sőt: a második legjobb GDP/fő értékkel rendelkező régióban a második legnagyobb a ROP forrás/fő érték. Azaz jó közelítéssel azt a következtetést vonhatjuk le, hogy akármilyen összetett módon jártak is el a ROP tervezésekor Romániában, ez csak látszólag járt a kohéziós szempontok megjelenítésével, valójában a lakosságszámtól függ, mekkora forráshoz jutnak a régiók.

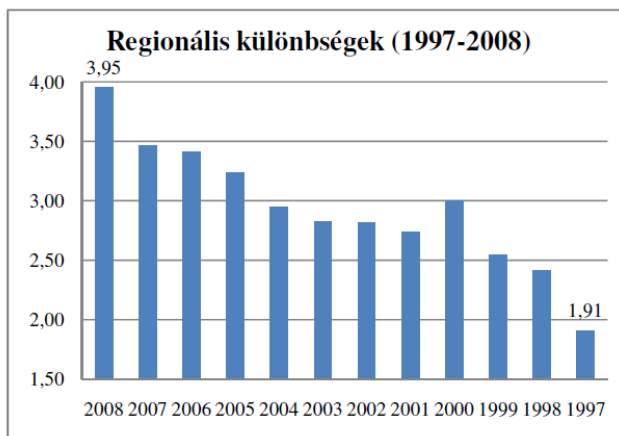
2. ábra: Cseh, magyar és román ROP forrásallokáció (kohéziós régiók)

Forrás: cseh, magyar és román ROP-ok

Ahogy a 3. ábrán látható, Romániában a regionális különbségek igen jelentősen növekedtek, több, mint kétszeresére nőtt a legfejlettebb és a legkevésbé fejlett régió közti különbség. A belső kohézió folyamatosan bomlik, és ez szükségessé tenné a területi kérdések tagállami kezelését. Romániában azonban erre irányuló próbálkozások nem tapasztalhatók.

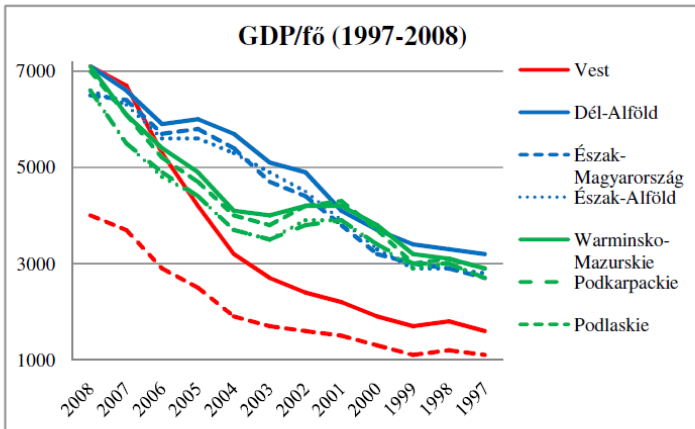
3. ábra: A regionális GDP/fő szélső értékeinek aránya

Forrás: EUROSTAT

A román területrendezési dokumentumok többször hivatkoznak arra, hogy Románia területi jövőképét a Visegrádi országok összefüggésében kell értelmezni. Ezért disszertációmban ebből a szempontból is vizsgálom a folyamatokat.

4. ábra: A V4+RO tér legkevésbé fejlett régióinak GDP/fő értékei

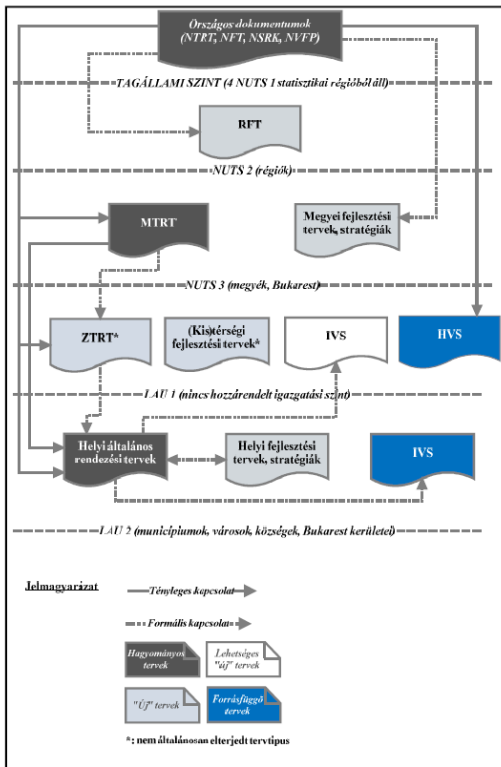
Forrás: EUROSTAT

A 4. ábrán látható, hogy Románia nem fővárosi régiói esetében is nyílik az olló, ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy a nagyobb térség összefüggésében a sikeres román régiók a visegrádi tér sereghajtóihoz felzárkóznak, ugyanakkor a leszakadó régiók nagyrégiós összefüggésben is lemaradnak, növekedésük messze elmarad az adott régió-spektrum adataitól.

A területi problémák kezelésére kellene szolgálnia a tagállami területpolitikának, azonban explicit területpolitikával Románia nem rendelkezik, csak egy sajátosan rendezési jellegű tervezési rendszerrel. Az 5. ábrán¹ összefoglaltam a román tervezési dokumentumok rendszerét. Fontos kiemelni, hogy a hagyományos, törvényben előírt tervek sem általánosan elterjedtek, igen sok esetben vagy elavultak, vagy hiányoznak. Az új tertípusok elterjedése és alkalmazhatósága is igencsak kérdéses.

¹ NTRT: nemzeti területrendezési terv, RFT: regionális fejlesztési terv, MTRT: megyei területrendezési terv, ZTRT: zonális területrendezési terv, HVS: helyi vidékfejlesztési stratégia, IVS: integrált városfejlesztési stratégia

5. ábra: Tervezési dokumentumok hierarchiája

Forrás: saját szerkesztés

Az itt felsorolászerűen bemutatott deficienciákat nyilván komplex okokra lehet visszavezetni, melyeket a szakirodalom a regionális szűk keresztmetszetek kifejezéssel jelöl. Románia esetében azonban a modernizációt már a 19. századtól végigkíséri a mimézis (Maireescu, 1868), amit a kortárs politikatudomány is megállapít (Gallagher, 2010). Az első fejezet elemzésében kimutattuk, hogy a policentrikus rendszer kialakításának fontos eszköze a decentralizáció, valamint, hogy a decentralizáció folyamatát erős központi rendszerek esetében lehet sikeresen végigvinni. Romániában azonban csak a centralizált állam meglétét mutathatjuk ki, amely azonban képtelen a hatékony cselekvésre, mi több: a területi tervezés diskurzusa szempontjából megfelelő folyamatokra azért sem képes, mert az ilyen jellegű cselekvést nem tartja szükségesnek.

Ebben az összefüggésben megállapítható, hogy a területi cselekvés és a területi tervezés szempontjából Románia

- centralizált,
- gyenge,
- mimetikus

állam, azaz bizonyítottuk második hipotézisünket és a tézis így fogalmazható meg (**T2**): *Románia mint tagállam esetében a területi cselekvés szakpolitikáknak és területi tervezési diskurzusnak nem megfelelő kialakítása és megvalósítása azért nem rendelkezik megfelelő feltételrendszerrel, mert a tagállam centralizált berendezkedésű, gyenge mimetikus állam.*

Harmadik tézis:

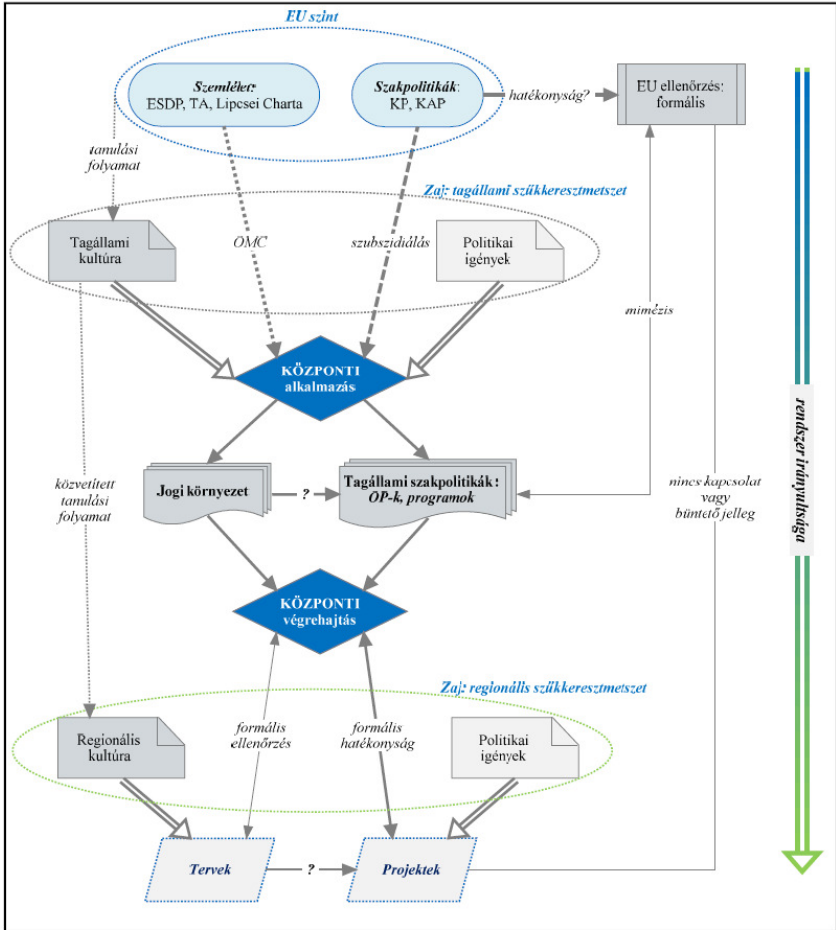
A disszertáció harmadik fejezetében Hargita megyei területi szerveződési folyamatokat és tervezési helyzeteket mutattam be esettanulmányok révén. Az elemzés olyan alapvető szűk keresztmetszeteket azonosított, mint

- a forrásfüggőség,
- a térségi szerveződési és tervezési formák más kontextusból való másolásából adódó eredménytelenség,
- az archaikus, fejlődés-ellenes megközelítések elterjedése,
- a tervezésből és együttműködésből való kiábrándultság,
- nehézkes participáció.

Sikerült azt is bizonyítani, hogy a helyi szinten beazonosított szűk keresztmetszetek mellett tetten érhető az országos szinten beazonosított deficienciák hatása is. Azaz a helyi és a tagállami szintű szűk keresztmetszetek kumulálódnak, amint azt a 6. ábrán összegeztem.

A harmadik fejezetben tehát – a második fejezetben igazolt hipotézisre is támaszkodva – bebizonyítottam, hogy a helyi (települési, kistérségi, megyei) területi cselekvés lehetőségeit nemcsak a helyi szűk keresztmetszetek korlátozzák, de a tagállami szinten megfigyelt hatások is érzékelhetőek, azaz harmadik tézisemet (**T3**) így fogalmazhatjuk meg: *A területi tervezés helyi szintű feltételrendszerét nemcsak a helyi szűk keresztmetszetek befolyásolják adott esetben negatív irányban, de ezek az okok kumuláltan jelennek meg a tagállami szinten kimutatható hatásokkal, azaz csak együttes kezelésük mellett oldható meg a helyi szintű területi tervezés minőségi feltételeinek kérdése.*

6. ábra: Kumulatív oksági folyamat centralizált, mimetikus államban

Forrás: saját szerkesztés

Negyedik tézis:

A disszertáció harmadik fejezetében igazolni szándékozott további hipotézis a tanulási folyamatokra vonatkozik, melyek a területi tőke kompetencia-szerű elemének felhalmozását segítik elő. Az esettanulmányokból világossá tehető, hogy a területi szerveződések és a területi cselekvések megfogalmazása sok esetben időben dinamikusan változik, történeti gyökere és indokoltsága is van, összhangban az első tézis megállapításaival.

A 6. ábrán megjelenített kumulatív oksági folyamat esetében is utaltunk már a tanulási folyamatokra és általánosságban is elmondható, hogy a területi tervezés eleve feltételezi a korábbi tanulási folyamatokat, s egyúttal minden tervezési folyamat hozzájárul az együttműködési, partnerségi és participációs kompetenciák felhalmozásához. Ezek a tanulási folyamatok természetesen tagállami szinten is végbemennek a nagyrégiós stratégiák kialakításában való részvétel révén és általában a harmonizációs és integrációs folyamat során. Ugyanakkor a tagállam mimetikus jellege ezeknek a tanulási folyamatoknak a hatékonyságát csökkenti, mivel a szakpolitikákat, magát a területi cselekvést, beleértve a területi tervezést is, nem saját értékén kezeli és interiorizálja, hanem mint külső, idegen, de forrás-függőségi okokból formálisan teljesítendő elvárást tudja le a maga mimetikus módján.

Ugyanakkor a tanulási folyamatok eredményei helyi szinten is kimutatásra kerültek, mivel a közvetlen eredményeit tekintve kudarcos tervezési folyamatok a későbbiekben elvégzett eljárásokat nemcsak megkönnyítették, de minőségibb, tudatosabb tervezés valósulhatott meg, ami ráadásul megfelelő helyi áttérjedések (*spill over*) esetén más, közeli kistérségekben is eredményesen átvehető. Azaz igazoltuk negyedik hipotézisünket, legalábbis a helyi szinten megvalósuló kollaboratív jellegű területi tervezési folyamatok esetére és megfogalmazhatjuk a negyedik tézist **(T4)**: *A helyi szintű területi cselekvésre vonatkozó területi tervek esetében közvetett eredményességi szempontként kell kezelni a tervezési folyamatban megvalósuló közös tanulási folyamatnak köszönhetően felhalmozódó, a helyi tőkébe beépülő és a későbbi tervezési folyamatokban jól hasznosuló együttműködési, partnerségi és participációs kompetenciákat.*

Ötödik tézis:

Ötödik hipotézisem igazolása önmagában nem végezhető el a disszertáció három fő fejezetében, mivel szintetikus jellegű igazolandó állításról van szó. A kormányzási terep modellje időben is az első négy tézis kimondása után került kidolgozásra, a már igazolt állítások alapján fogalmazhatók meg ugyanis sajátos szempontjai, ezért ennek a szintetikus modellalkotást is feltételező tézisnek a kimondását szerkezetileg is külön kezeltem az első négy, az elemzésből közvetlenül adódó tézistől.

A megoldás kulcsa európai szinten a területi szempontok további térnyerésének lehetőséget biztosító kollaboratív megoldások és a kormányzás rendszerének további fenntartása és működtetése, kiemelten kezelve természetesen a közös tanulásban rejlő lehetőségeket is.

Tagállami szinten, különösen a Romániához hasonlóan felkészületlen struktúrákkal rendelkező új tagállamok esetében, teljes megújulásra van szükség. A szubszidiaritás elvének megtartása mellett, többre van szükség, mint pusztán monetarizálható és kvantitatív indikátorokra alapozó megközelítésre. A kormányzás szerepét és tereit kell alakítani, azonban ez nem működik, amennyiben normatív jellegű. Nemcsak azért nem, mert Románia ebben az esetben mimetikus, hanem mert a kormányzás és a területi tervezés szemlélete definíció szerint kizárja a normativitást. A tagállamok nem kényszeríthetők és amint Románia példája mutatja, képtelenek lehetnek az új struktúrák működtetésére.

Tekintettel kell azonban lenni a tagállamnál alacsonyabb térszinteken mutatkozó regionális szűk keresztmetszetekre is, valamint a források szűkösségéből adódó forrás-függésre és az archaikus jellegű struktúrák fenntartásában rejlő veszélyekre: nem elegendő az országos szintű beavatkozás. A fejlesztés regionális és helyi szinten valósul meg, azaz a decentralizáció kormányzás típusú elveinek meghonosítására kell törekedni.

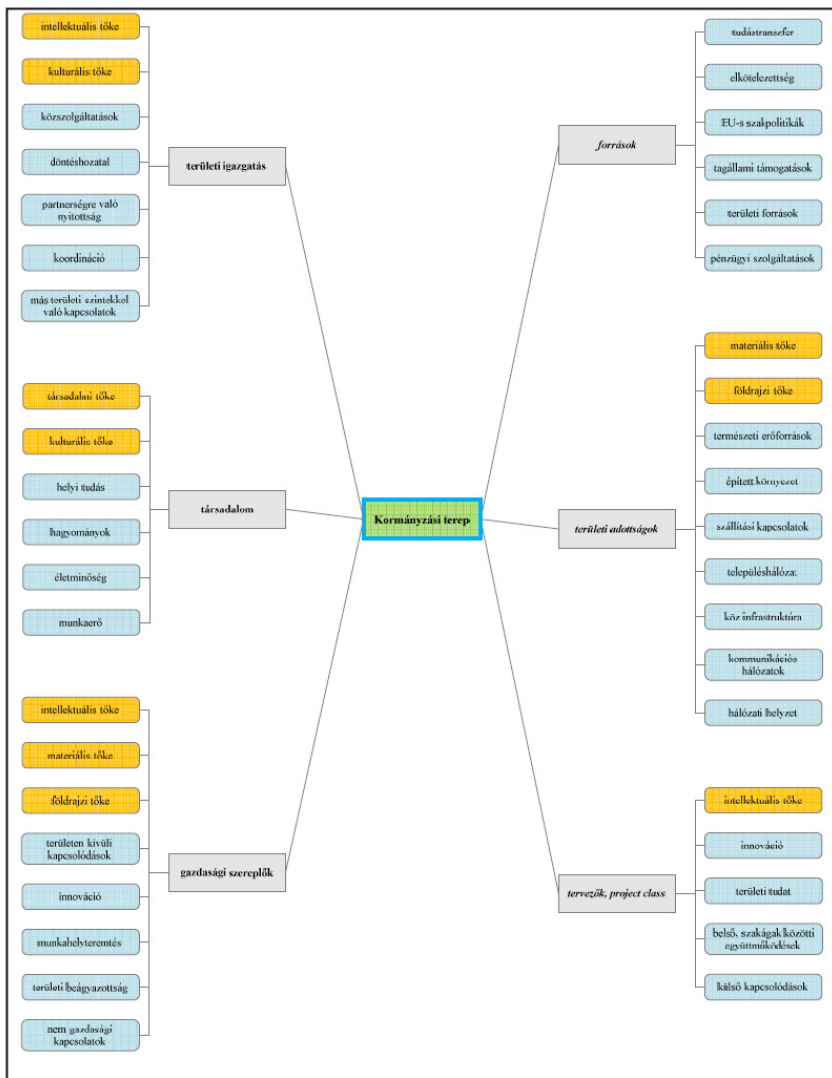
A megoldás a több szintű együttműködések, partnerségek kormányzás-szerű fenntartásában és működtetésében rejlik. Az így megvalósuló közös tanulási folyamat adhatja csak meg azokat a szükséges kompetenciákat (Faludi, 2010), melyek révén élővé tehető a legkülönbözőbb szinteken a kormányzás működése, megteremtve ezzel a területi tervezés lehetőségfeltételeit.

Maga a folyamat az elmúlt évtizedekben stabil trendnek látszik a kormányzati formák változékonyságának ellenére is. Azok a terek a hosszútávú nyertesek, amelyek nemcsak, hogy bővítik hálózati kapcsolataikat

a legkülönbözőbb szinteken, de nyitottak tudnak lenni a közös tanulási folyamatokban való részvételre. Ennek fényében válik kiemelten fontossá egy-egy térség kormányzási terepe (Healey, 2007), különösen a kollaboratív technikáktól idegenkedő új tagállamokban, ugyanis a megfelelő minőségű kormányzási terep biztosítja a többszintű partnerségek terébe történő becsatlakozást, új minőségi utakat nyitva meg a területi fejlődés előtt, az innováció-transzfer legkülönfélébb módjainak feltárása és kiaknázása révén. Megfelelő kormányzási terep esetén a külső kapcsolatokkal rendelkező csomópontok a megszerzhető innovációs tudást képesek kell legyenek közvetíteni az adott téren belüli más szereplők felé, elősegítve az innovációs tudás dinamikus beépülését a helyi tudásba. Azaz a jó értelemben vett területi tervezés, mely megfelelő minőségű kormányzási terepen valósul meg, egyértelműen és közvetlenül hozzájárul az adott tér versenyképességének javulásához, s így a területfejlesztési szempontrendszer legalább részben összehétközhet a versenyképességi elvárásokkal.

A kormányzási terep modellje eleve és egyértelműen soktényezős. A kormányzás és az irányítás vizsgálata általában a szereplők helyzetére, viszonyaira, együttműködésükre van tekintettel, azonban a kormányzási terep jelen disszertáció értelmezésében területi fogalom, azaz nem tekinthetünk el a nem személyekhez, intézményekhez kötődő tényezők szerepétől sem, s ebben az értelemben a területnek magának és a területi helyzet változásának forrásait is figyelembe kell venni megítélésem szerint. Amennyiben pedig a területi tervezésen belül tekintjük a kérdést, nem feledkezhetünk meg a tervezők köréről sem, s így a kormányzás eddigi háromtényezős vagy háromdimenziós modellje hat dimenzióvá bővül. Annak érdekében, hogy a területi tervezésben gyakran használt területi tőke fogalmával való kapcsolatot is jelezzem, a következő ábrán megjelenített soktényezős kormányzási terep modellben a területi tőke egyes elemeit is megjelenítettem, mintegy kijelölve az egyes tőkeelemek gondozóit, megtestesítőit. A modell szándékom szerint egységes szerkezetben jeleníti meg a különböző, a disszertációban vizsgált és egyébként a szakirodalomban is megjelenő szempontokat.

7. ábra: A kormányzási terep többtényezős modellje

Forrás: saját szerkesztés

A modell nyitott jellegű. Egyrészt valamennyi szereplő és tényező esetében kiemelten fontos a területen kívüli hálózatokkal kialakított kapcsolatok minősége és a kapcsolódási lehetőségek kialakítására való nyitottság, alkalmasság. Másrészt az értelmezett tér szempontjából is nyitott:

tervezési összefüggésben a területi kormányzási terep vizsgálata szolgáltatja a kulcsot a terület kijelöléséhez is. A jól értelmezett kormányzási terep igazi értékei akkor jelennek meg fokozottabban, amikor nyitott vizsgálat tárgyává válik: az irányítás három alapidimenziója mellett a három új dimenzió közül az első kettő, azaz a források és a területi adottságok is szerephez jutnak a képlékenynek, időben változónak tekintett területi határolók kitűzése során. A hatodik dimenzió, azaz a tervezői szakma a kitűzési folyamatnak katalizátora és aktora egyben.

A kormányzási terep vizsgálata így a terület dekonstrukciós eljárásában is segítségünkre van. A terület adott időszakban rögzített határainak zárójelbe tétele során hasznos támpontot jelent. Nincs kitüntetett tényező, dimenzió: sem a területi adottságok, pl. földrajzi határok, infrastrukturális kapcsolódások, sem pedig a területi igazgatási egységek nem rendelkeznek előjogokkal. Az adott időszak gyakorlata, bevett szokásai és az általuk megjelenített határok a maguk mindennapiságukban elfedhetik a vizsgálat tárgyává tehető terület sajátos szempontjait. Igaz ez akkor is, amikor egy adott területi igazgatási egység vizsgálata során kívánjuk alkalmazni az eljárást. Az interdependenciák nem külső szempontot jelentenek, hanem a terület belső, minőségi értékét jelentik. A terület megértésének kulcsa nem a határon belül keresendő, hanem a terület valódi határolóinak bemutatásán keresztül értelmezett kapcsolati rendszerben, mivel csak ennek a hálózati értéknek a függvényében vihetők át a lehetőségek a valóságba.

A kormányzási terep minőségének kulcskérdése, hogy az adott határolón belüli működések mennyiben felelnek meg a terület sajátosságainak és lehetőségeinek. Ettől a tervezés nem tekinthet el, s az így készülő tervek egyúttal a bemutatott terület kormányzási terepének minőségi javítására is javaslatokat kell megfogalmazzanak, vagy akár a területi potenciálok magasabb szintű kiaknázásához jobban igazodó határolókat is javasolhatnak.

Az így értelmezett kormányzási terep ötödik hipotézisünk igazolása, s látható, hogy a modell alapján bemutatott tézis tartalmazza az előzőekben igazolt négy tézisben megfogalmazottakat is, azaz szintetikus jellegű. Ötödik tézisünk (T5) tehát így fogalmazható meg: *A negatív területi folyamatok kezelését a területi tervezés annyiban tudja kezelni, amennyiben a kormányzási terep modelljének megfelelően, komplex módon fogalmazódnak meg a megoldási lehetőségek.*

6. További kutatási irányok

Területi tervezés megjelenítése az országos szakpolitikában

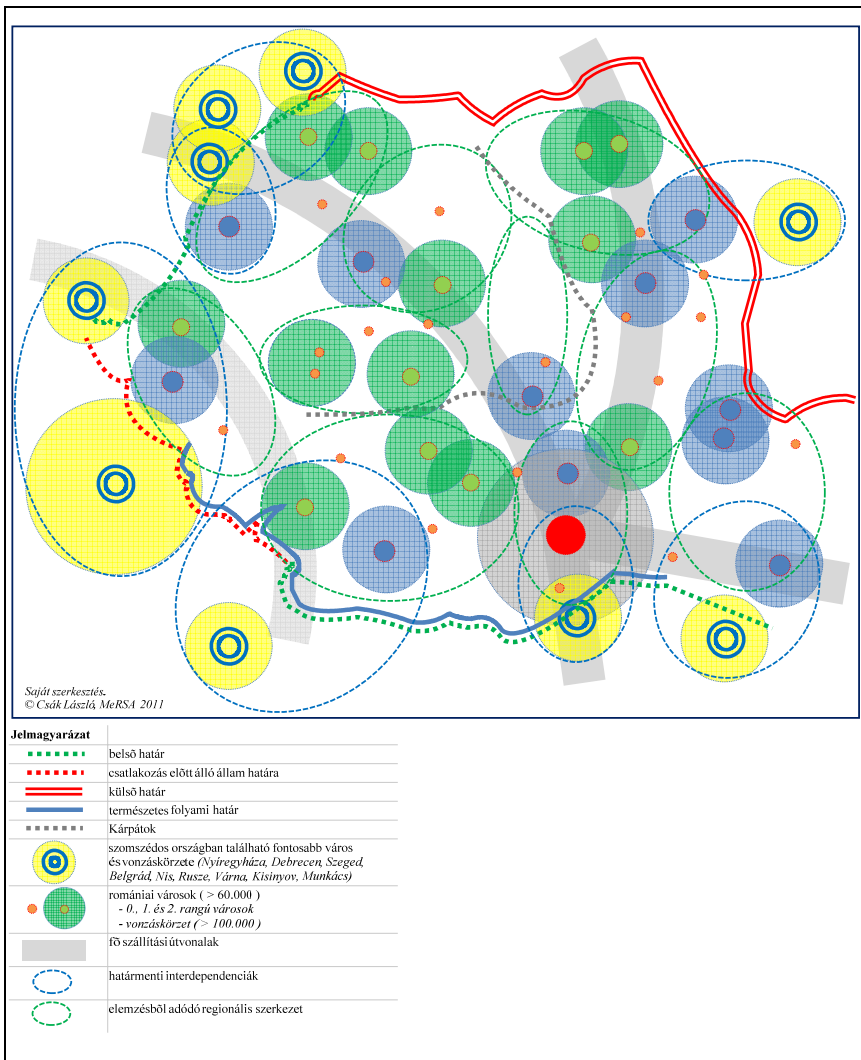
A területi tervezésben meghatározó szerepe van a határok képlékenységének valamint az áramlások, hálózatok és csomópontok kérdéskörének. Amennyiben ezeket alkalmazzuk, új regionális berendezkedést vázolhatunk fel. A disszertáció további kutatási irányokról szóló szakaszában röviden összefoglalt eljárás csak a módszer alkalmazásának egy lehetséges módját mutatja be. Mindenekelőtt eltekintettem a jelenlegi regionális szerkezettől és zárójeltem az országhatárokat. Ezt követően a román városhálózatot elhelyeztem a környező országok határmenti városainak rendszerében, ami fontos következményekkel jár a területi együttműködések értelmezése során. Maguk a határok a vizsgálat esetében átjárhatóságuk szempontjából kerültek csoportosításra.

Amennyiben a szomszédos országok nagyvárosainak és fővárosainak vonzáskörzeteit is ábrázoljuk, kiténik, hogy ezek jelentős része a határon áthatolna, a román városokéval metszetet alakít ki, illetve megközelítik egymást a vonzáskörzeti határok. Jól beazonosítható hat határmenti együttműködési zóna. Jól működő és ténylegesen átjárható határok esetén a megjelölt régiók valódi rendszereket és nemcsak tervezési, statisztikai kellékeket jelentenek már középtávon. Az országon belüli régiók többsége akár úgy is értelmezhető, mint ezeknek a dinamikusan kialakuló határmenti régióknak Románia területére eső részei. Mivel minden esetben meghatározó városokról van szó, ezért az országon belüli szerkezet tervezésekor ezeket figyelembe kell venni, azaz az egy határmenti rendszerhez tartozó szereplőket nem tűnik ajánlatosnak külön belső egységekhez sorolni.

További, belső régiószervező elemekként az alábbi szempontokat vettem figyelembe: Kárpátokat mint elválasztó vonalat, a Fekete tenger partvidékét mint egységes jelleget adó elem, a belső perifériákat, a Prahova völgye – Pitesti – Bukarest – Giurgiu tengelyt.

A 8. ábrán látható tíz régiót a felsorolt szempontok alapján jelöltem ki. Az így kapott szerkezet nagy vonalakban megfelel a hagyományos, történelmileg kialakult szerkezetnek is – ez azonban nem jelenti azt, hogy a régiók kialakítása során csak a történelmi nagytérségek alapján el lehetne járni. Ugyanakkor az egyeztetéseket és a leendő régiók kialakítását segítheti a meglevő regionális identitásokra való hivatkozás.

8. ábra: Románia térszerkezetének egy lehetséges vázlata

A NUTS 2 szintű területi rendszer kialakítása során természetesen a funkcionális városi övezetekből mint alapegységekből való építkezés volna célravezető, s ennek alapján lehetne újragondolni a NUTS 3 szintű területi igazgatási rendszert is – azaz a régiós rendszerrel való együttgondolkodás a román közigazgatási reform és az új területi igazgatási rendszer kialakítása előfeltételének is tekinthető.

A területi tervezés minőségi dimenzióinak részletes vizsgálata

A régiókra és a kitüntetett alapegységként bemutatott funkcionális városi területekre alkalmazott területi tervezés belső, elsősorban a gyakorlatban tettenérhető feszültségei, ellentmondásai (Davoudi, 2009; Haughton et al., 2010) feloldásában az urbanisztika (Merlin, 1991; Schneller, 2002; Aczél, 2009) mintaként szolgálhat, amennyiben a városok esetében a minőségi dimenzió és az értelem, a jelentés téralakító szempontjainak beazonosítása (Madanipour, 2007) már az városfejlesztési gyakorlat része. A tér mindenhol és mindenkor emberi, s így az emberi dimenzió megkerülhetetlen a tértudományokba és a területi tervezésben is. Azaz a tervezés nem mondhat le céltételező jellegéről, értelem- és tér-alakító feladatairól, de nem megengedhető az elszakadás a tudományos megismerés modellekre alapozó módszereitől sem.

A kormányzási terep minőségi kérdéseinek és gyakorlati alkalmazásának vizsgálata

Amennyiben elfogadjuk egyrészt a különböző területi szintek között megfigyelhető kumulatív okság formájában felerősödő regionális szűkkeresztmetszetek problémáját, másrészt pedig azt, hogy a kormányzási terep minőségének komplex kezelése a sikeres fejlesztések kulcsa, úgy részletesebb vizsgálatokra van szükség az egyes területi szintek közti szerepmegosztás és a területi irányítás átalakulásának tekintetében. Gyakorlati alkalmazásokat, módszereket, eljárásokat kell kidolgozni – valamint tesztelni és ezek alapján finomhangolni, adott tervezési feladatokra testreszabható módon – a funkcionális városi területek területi tervezése mint komplex feladatrendszer megvalósításának javítása érdekében, a hangsúlyt a funkcionalitás és a technikai, fizikai kérdésektől a kormányzási terep minőségének javítása felé tolva el.

Irodalomjegyzék

- Aczél G. 2009: *Kalandozások Urbanisztikában*. Pallas, Bp.
- Baleanu, A. 2007: The impact of structural funds – qualitative aspects. *Colectia de studii IER*, nr. 20.
- Balteanu, D., Grigorescu, I. 2005: The metropolitan area of the Municipality of Bucharest. *Romanian Review of Regional Studies*. 2005/1.
- Baragaoanu, A., Calinescu, L. 2009: Regional and Cohesion Policy. The Crossroads of EU Sectoral Policies. *Romanian Journal of European Affairs*. 2009/4.
- Barca, F. 2009: *An agenda for a reformed cohesion policy*. http://ec.europa.eu/regional_policy/policy/future/pdf/report_barca_v0306.pdf (2010. március)
- Benedek J. 2000: Spatiu relativ sau spatiu absolut? Consecintele epistemologice ale unei false abordari. In: Popa, N., Humeau, J.-B., Förster, H. (szerk.): *The IVth Conference of Geography „Regionalism and Integration. Culture, Space, Development”*. Temesvár-Tübingen-Angers.
- Benedek J. 2006: *Területfejlesztés és regionális fejlődés*. Presa Universitara Clujeana, Kolozsvár.
- Cojanu, V. et al. 2009: Formularea conceptelor operationale ale unei politici de coeziune si competitivitate. *Colectia de studii IER*, nr. 22.
- Cruz, S. et al. 2010: The evolution of the cluster literature: shedding light on the regional studies—regional science debate. *Regional Studies*, 2010/9.
- Davoudi, S., Strange, I. 2009: *Conceptions of Space and Place in Strategic Spatial Planning*. Routledge, London.
- Faludi, A. 2010a: *The Process Architecture of EU Territorial Cohesion Policy*. <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/2010/may-pecs/papers/Faludi.pdf> (2010. június 25.)
- Faludi, A. 2010b: *Cohesion, Coherence, Cooperation: European Spatial Planning Coming of Age?* Routledge, London.
- Faragó L. 2005: *A jövőalkotás társadalom-technikája*. Dialóg Campus, Bp.-Pécs.
- Gallagher, T. 2010: *Deceniul pierdut al Romaniei. Mirajul integrării europene după anul 2000*. Editura ALL, Bukarest.
- Haughton, G., Allmendinger, Ph., Counsell, D., Vigar, G. 2010: *The new spatial planning. Territorial management with soft spaces and fuzzy boundaries*. Routledge, London.

Healey, P. 2007: *Urban Complexity and Spatial Strategies*. Routledge, London.

Ileanu, B-V. et al. 2009: Intellectual capital components as causes of regional disparities. A case study in Romania. *Romanian Journal of Regional Science*. 2009/2

Ilie, F. 2005: Rolul europenizarii si al transferului de politici in configurarea sistemului institutional de coordonare a problematii UE la nivel guvernului central – cazul Romaniei. *Colectia de studii IER*, nr. 14.

Madanipour, A. 2007: *Designing the City of Reason. Foundations and frameworks*. Routledge, London.

Mairoescu, T. 1868: *În contra direcției de astăzi în cultura română*. Junimea, Iași.

Marcuse, H. 1964: *One-Dimensional Man: Studies on the Ideology of Advanced Industrial Society*. Beacon, London

Matei, L., Anghelescu, S. 2009: *Dezvoltare locala. Concepte si mecanisme*. Editura Economica, Bukarest.

Merlin, P. 1991: *L'Urbanisme*. PUF, Párizs.

Nemes Nagy J. 2009: *Terek, helyek, régiók*. Akadémiai Kiadó, Bp.

Patočka, J. 2001: *Európa és az Európa utáni kor*. Kalligram, Pozsony. (utószó: Csák László: *Szabadság és egység avagy Patočka és korának értelme*)

Prisecaru, P. 2009: *Procesul de convergenta institutionala*. Editura Economica, Bukarest.

Schneller I. 2002: *Az építészeti tér minőségi dimenziói*. Librarius, Kecskemét.

Vartanoff, A. et al. 2008: Territorial balancing of poles of development. *Romanian Review of Regional Studies*. 2008/1.

Vrabete, M. 2008: The Romania 2030 spatial development strategic concept – a trigger for the reform in spatial planning. *Romanian Review of Regional Studies*. 2008/1.

A szerző témához kapcsolódó publikációi

- Csák László (szerk.): *Régió – vidék – fejlesztés*. Regionális Képzési Központ – Státus, 2006, Csíkszereda.
- Csák László: Vidéki területek versenyképessége – reális jövőkép? *Magyar Kisebbség*, 2006/3-4. 34-52. o.
- Csák László: Településhálózat és területfejlesztés Romániában. In: Faragó L. (kutatásvezető): *Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció megalapozása*. NFGM.
- Csák László: Integrált városfejlesztés a gyakorlatban – Romániában. *Falu Város Régió*, 2008/2. 43-47. o.
- Csák László: Shared places – shared interests. In: Horváth, A. (szerk.): *2nd. International Tourism Conference*, BBTE, Gyergyószentmiklós, 2008. 115-128. o.
- Csák László: Romániai kis- és középvárosok „jelentéktelensége”. *Tér és Társadalom*, 2009/1. 181-196. o.
- Csák László: Területi szempontok a román fejlesztéspolitikában. *Fejlesztés és Finanszírozás*, 2009/3. 60-69. o.
- Csák László: Territorial Aspects in Romanian Development Policy. *Finance and Development*, 2009/3. 60-69. o.
- Csák László: What can Romanian Regional Development Learn from the „V4” Countries? *Romanian Review of Regional Studies*, 2009/2. 11-22. o.
- Csák László: Les poles de competitivite. Que peut-on en attendre – recenzió. *Tér és Társadalom*, 2009/4. 241-244. o.
- Csák László: Remote Rural Areas in Cohesion Policy? In: *Regional Responses and Global Shifts: Actors, Institutions and Organisations*, RSA Annual International Conference, 2010. <http://www.regional-studies-assoc.ac.uk/events/2010/may-pecs-papers.asp>
- Csák László: NMSs’ planning practice and spatial planning. In: *Journal of Economic and Social Studies (Nyíregyházi Főiskola, GTK)*, 2010. 31-38. o.
- Csák László: Tér, tervezés, területfejlesztés: a kormányzási terep modelljének megalapozása. In: *Gazdasági kihívások és lehetőségek a Kárpát-medencében* – konferencia-kötet, megjelenés alatt. 2011.